

ישיבת דרישה

"מחה תמחה את זכר עמלק" על ההתמודדות עם הספק בחיים שלנו

שאלת ההתמודדות עם הספק היא אחת השאלות הגדולות שמטרידות את האנושות בעידן המודרני. למדנו להטיל ספק בהכל – דקארט, מי שכונה אבי הפילוסופיה המודרנית, העיז אפילו להטיל ספק בעובדת קיומו שלו.

בתורת החסידות הספק מזוהה עם עמלק, ותפיסה זו מופיעה כבר אצל חז"ל, בגמרא: "הָמֵן מִן הַתּוֹרָה מֵיָמֵינוּ? הָמֵן הָעֵץ" (בראשית ג, יא). "לעתים קרובות, מבקשים חז"ל ללמוד על רעיונות או מושגים מתוך ההקשר שבו הם מוזכרים לראשונה בתורה, ואת האזכור הראשון להמן הרשע הם מוצאים כאן, בסיפור חטא אדם הראשון. יסודו של המן, זרע עמלק, הוא במקום הראשון שבו נשאלה שאלה, ובפעם הראשונה שהאדם הטיל ספק וערער על ציוויו של הקב"ה.

מה נוכל אנחנו ללמוד מעמלק ומהמן על ההתמודדות עם הספק? בשיעור זה נבקש להציע כמה דרכים להתמודדות ולעבודה עם ספקות שעולים בתוכנו.

מהלך השיעור

1. נפתח בקריאה משותפת של הפסוקים בבראשית, העוסקים בחטא אדם הראשון, ובמפגש קצר עם הספק בחיים שלנו. משם, נמשיך לבחינה של חמישה מודלים שמציעים לנו המקורות להתמודדות עם הספק.
2. המודל הראשון, אותו נלמד מתוך המדרש, מבקש לזהות את הספק עם המן ועמלק. מודל זה מציע לנו להתמודד עם הספק באותו האופן – למחות אותו לחלוטין, מבלי להשאיר זכר.
3. המודל השני מציע את הקיצוניות השנייה – הימנעות מהכרעת הספק. נלמד אותו מתוך קטע של הרב קלנר, לצד שירו של רוברט פרוסט, "הדרך שלא נבחרה" ומשל החמור של בורידן.
4. את המודל השלישי נלמד מתורתו של רב צדוק הכהן מלובלין, שעוסק במציאות של ספק הלכתי – יום טוב שני של גלויות – ונותן לנו את הכח להכיר בספק ולהכריע בלי להיכנע לו.
5. הרב שג"ר מציע לנו מודל רביעי להתמודדות עם הספק: לחיות לצידו, בענוה מול המציאות, בלי לנסות להכריע אותו.
6. ב"אורות הקודש" של הרב קוק נמצא את המודל החמישי, שמזכיר לנו את ה"ונהפוך הוא" שבמגילה ואת הנפילה של המן הרשע – הבחירה להפוך את הספק ולראות דרכו את צד הטוב, במקום לשלול את המציאות.

א. בראשית פרק ג' א-יג

שאלות לדיון

1. מה אתן לומדות מהפסוקים בבראשית על הספק?
2. היכן פוגש אתכן הספק בחיים שלכן? כיצד הוא משפיע על היכולת שלכן להכריע, להתנהל ולהתקדם בחיים?
3. כיצד אתן מתמודדות עם הספק?

ב. תלמוד בבלי, חולין דף קל"ט ע"ב

הסבר המקור

כלי חשוב שבו חז"ל משתמשים כדי ללמוד לעומק רעיונות או מושגים ולברר את המהות שלהם, הוא בחינה שלהם מתוך ההקשר שבו הם מוזכרים לראשונה בתורה. לא תמיד מדובר באזכור ישיר ופשוט, במקום הראשון שבו אנחנו נחשוב לחפש אותו – לעתים קרובות, מדובר ברמז, שחושף לא מעט על האופן שבו חז"ל תפסו את אותו הרעיון או המושג, ומה הם ביקשו לומר לנו עליו. את האזכור הראשון להמן הרשע הם מוצאים בפסוקים שקראנו קודם, בסיפור חטא אדם הראשון. יסודו של המן, זרע עמלק, הוא במקום הראשון שבו נשאלה שאלה, ובפעם הראשונה שהאדם הטיל ספק וערער על ציוויו של הקב"ה.

ג. שמות רבה (וילנא) פרשת בשלח פרשה כו

הסבר המקור

המדרש מזהה קשר מייד בין הניסיון שניסו בני ישראל את הקב"ה במסה ומריבה לבין מלחמת עמלק. ברגע שהטלנו ספק בקב"ה ובעצמנו, יצרנו סדק, פרצה שדרכה עמלק יכול היה להתקרב ולתקוף אותנו. מתוך המדרש, אנחנו יכולות להגיע להבנה עמוקה יותר: לפעמים, היכולת של גורם חיצוני לתקוף אותנו ולפגוע בנו נובעת מהעובדה שאנחנו נמצאות בספק, במקום לא בטוח ולא וודאי. אם כך, אנחנו גם יכולות להתמודד עם הספק באותו האופן שבו צוינו להתמודד עם עמלק – להשמיד אותו לגמרי, מבלי להשאיר זכר, כדי שלא יחזור ויבעבע בתוכנו.

שאלות לדיון

1. מה אנחנו יכולות ללמוד מסיפור הספק הראשון, סיפור חטא אדם וחווה בגן עדן?
2. כיצד אתן מבינות את הזיהוי של עמלק עם הספק?
3. האם ניתן להכיל תביעה כזו על הספקות שעולות בחיים שלנו? כיצד?
4. מה המחירים שיש לתפיסה כזו?

ד. הדרך שלא נבחרה, רוברט פרוסט (The Road Not Taken)

ה. משל החמור של בורידן

ו. הקדמת הספר "פנטיזם, פלורליזם וכלליות", הרב קלנר

הסבר המקורות

שירו של רוברט פרוסט ומשל החמור מציגים, בבסיסם, את אותה התנועה הנפשית: השהייה וההשתהות בפני הספק. משל החמור מציג את השהייה הזו באור ציני למדי, וסיפורו של הרב קלנר מבהיר היטב את המחירים שלה, אבל שירו של פרוסט מאפשר לנו לבחון אותה כמודל נוסף להתמודדות עם הספק. לפעמים, אולי עדיף להיכנע לספק, כמו שאומרים בצבא, "אם יש ספק – אין ספק": אם אני לא בטוחה לגמרי במשהו, עדיף להשתהות, לבחון את המציאות מחדש ולברר את הדברים לעומק במקום לרוץ ולהכריע מיד.

שאלות לדיון

1. האם לדעתך זו צורה נכונה להתמודדות עם ספק? האם נכון לקבוע לה גבולות, או שעדיף לתת לתנועת השהייה את המקום שלה עד שתמצה את עצמה?
2. מה המחירים ומה הרווחים של המודל הזה?

ז. "צדקת הצדיק" אות טז, ר' צדוק הכהן מלובלין

הסבר המקור

רב צדוק הכהן מלובלין בוחן סוגיה הלכתית שמושרשת עמוק בספק: יום טוב שני של גלויות. בזמן קידוש החודש כהלכתו – בידי בית הדין, על בסיס עדויות ראייה של מולד הירח – היה ספק בגלות מתי חל ראש חודש, ובהתאמה גם מתי חלים החגים. ההכרעה ההלכתית לחגוג בחו"ל שני ימים טובים, אז והיום, מושרשת בספק, מאפשרת אותו אבל לא נכנעת לו.

רב צדוק פותח בביטוי מאוד מוחשי של הספק הזה: כיצד אפשר לברך "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו" בשם ובמלכות על מצוות שאנחנו מקיימים בגלל ספק? הוא מציע לנו דרך התמודדות שלישית – להקשיב לספק, לדעת שהוא קיים, ולראות איך הוא לא מונע ממני להמשיך בחיי. למעשים שלנו ולהכרעות שלנו יש כח להתגבר על הספקות וליצור מציאות, עד כדי ברכה בשם ובמלכות.

שאלות לדיון

1. האם לאדם המאמין קל יותר ללכת בדרך שסולל רב צדוק?
2. האם המפגש שלנו עם הקב"ה והידיעה שלנו שיש א-לקים עוזרים לנו להכריע את הספק?

ח. "כלים שבורים", עמ' 21-22

ט. "אהבה, רומנטיקה וברית", מתוך הספר "נהלך ברג"ש", עמ' 284-285

הסבר המקור

תורתנו של הרב שג"ר מבקשת לעתים קרובות להקשיב לקולות שמביא הפוסט-מודרניזם, ולבדוק כיצד הם מעשירים את החיים הרוחניים שלנו ומרחיבים אותם. כאן, היא מוצאת בספק פתח שלא מגביל ועוצר אלא דווקא מעצים ומרומם. דווקא במקום של ספק, יכול האדם להיפגש עם המציאות בענווה ומתוך כך להיפתח למרחבי העומק ולאינסופיות הגלומים בה.

הרב שג"ר מציע לנו דרך התמודדות אחרת לגמרי עם הספק. אנחנו לא חייבות להתעמת עם הספק, לראות אותו כמחסום שצריך לעבור או מכשול שדורש מאיתנו להתגבר או להיכנע. אנחנו יכולות גם להניח לו, ולהיות כפי שאנחנו – בלי כל התשובות, אבל בלי צורך בוער להשיג אותן ובלי שהחוסר יפער את הלב.

שאלות לדיון

1. האם יש מקומות בחיים שלכן שבהם אתן מניחות לספק?
2. האם דרך ההתמודדות הזו מתאימה לכולם, בכל מצב ובכל ספק? מתי תבחרו בה?

י. "אורות הקודש" חלק א', עמוד רי

הסבר המקור

הרב קוק מאיר לנו כאן הבנה עמוקה של הספק, ושל האופן שבו הוא חוסם אותנו מלהתקדם ולצמוח. אישה שמתכוננת לצאת לדיוט נמצאת בוודאי בספק לגבי ההצלחה האפשרית שלו, אבל יש משמעות גדולה לאופן שבו השאלה מנוסחת בתודעה שלה. אם היא תשאל את עצמה: "אולי הדיוט ייכשל?", סביר שהוא לא יהיה הצלחה גדולה. אבל אם היא תשאל דווקא "אולי הדיוט יצליח?", יש סיכוי גדול הרבה יותר שהיא תצליח להפתח ולהאמין שמהדיוט הזה יכול לצמוח קשר ממשי.

הרב קוק מזכיר לנו: אנחנו יכולות להפוך את הספק על ראשו. לא לשאול "אולי אין ניסים? אולי אין אלקים?" – אלא להפך – אולי דווקא יש. השינוי הוא שינוי תודעתי, אבל הרב קוק נותן לנו שני כלים מעשיים. ככל שנלמד יותר ונעמיק בתורה, וככל שנתחזק במידת היראה, כך נוכל יותר בקלות להכריע לצד הטוב.

שאלות לדיון

1. מהם היתרונות של המודל שמציע הרב קוק? האם יש לו מחירים?
2. האם יש מגבלות לדרך ההתמודדות הזו?
3. באיזו מבין 5 דרכי ההתמודדות שהעלינו כאן אתן בדרך כלל בחרות? האם מצאתן כאן דרך שעשויה להתאים לכן יותר, תמיד או בסיטואציות מסוימות?